

OPERATÍVNY PRÍSTUP V TEÓRII PRAVDY

PETER VOLEK, CMBF UK Bratislava, Teologický inštitút Banská Bystrica – Badín

VOLEK, P.: Operative Approach in the Theory of Thruth
FILOZOFIA 51, 1996, No. 6, p. 362

The operative approach in the theory of truth in Kamlah's and Lorenzen's *Logische Propädeutik* was an attempt to create a scientific language by means of critical reconstruction of ordinary language. In Kamlah's and Lorenzen's opinion, the proposition is true only when it is interpersonally verified: the predicator „true“ helps to introduce the predicator „real“. The criterion of truth based on interpersonal verification seems to be insufficient compared with O. Muck's operative criterion of assertability. Kamlah's and Lorenzen's conception of the ontic comprehension offers no sufficient basis for their criticism of ontology.

1. Operatívny prístup Kamlaha/Lorenzena. Operatívny prístup v teórii pravdy zaviedli a systematicky znázornili W. Kamlah (1905-1976) a P. Lorenzen (1915) v diele *Logická propedeutika* [7]. V tomto diele sa Kamlah a Lorenzen pokúšajú vybudovať pomocou jazykovej kritiky vedecký jazyk, ktorý má byť na rozdiel od prirodzeného jazyka rozumne konštituovaný, a to kritickou rekonštrukciou prirodzeného jazyka: „Logická propedeutika konštruuje jednu vedeckú vetu za druhou prostredníctvom svojich elementov a pravidiel, začínajúc elementárnou a končiac všeobecnou vetou. Táto výstavba sa deje z hľadiska empirickej vety, preto používa empirické vety ako príklady.“ ([7], 7). Napriek tomu nemá *Logická propedeutika* podľa jej autorov charakter empirickej vedy, ale vedy apriórnej, pretože obsahuje apriórne vety ([7], 7), má teda transcendentálny charakter¹, pretože keď hovoríme o jazyku, hovoríme vždy v jazyku, ktorý už používame ([7], 17). Vo vedeckom jazyku sa nemôže stať, aby sa v ňom používali rozličné pravidlá pre každý z jednotlivých predikátorov². Aby sa tomu zabránilo, boli vo vedeckom jazyku explicitne dohodnuté presné pravidlá pre predikátory. Preto Kamlah/Lorenzen vychádzajú pri jazykovej kritike z používania jazyka, čo dáva ich metóde operatívny charakter³, a na začiatku rekonštruujú elementárnu vetu, predikáciu ([7], 27 a n.).

1.1. Zavedenie predikátorov „pravdivý“ a „nepravdivý“. Pomocou ďalších jazykových analýz prichádzajú Kamlah/Lorenzen k predikátoru „pravdivý“. Pomocou termínu

¹Kamlah/Lorenzen chápu pojem „transcendentálny“ o niečo širšie ako Kant, a to ako podmienku možnosti každej vedy a filozofie, pričom touto podmienkou je jazyk ([7], 14-15).

²Kamlah/Lorenzen používajú namiesto obvyklého termínu „predikát“ termín „predikátor“.

³Pod operatívnym prístupom k teórii pravdy chápeme potom prístup, ktorý vychádza z vykonávania nejakej činnosti a analyzuje jej podmienky a pravidlá.

„pravdivý“ uvádzajú Kamlah/Lorenzen termín „skutočný“. Pod pravdou chápú najprv vetnú pravdu, teda to, ako možno výrokom prisúdiť predikátory „pravdivý“ alebo „nepravdivý“ ([7], 117). Ako termín určujú Kamlah/Lorenzen predikátor vedeckého jazyka, ktorý bol explicitne dohodnutý ([7], 70). Podľa Kamlaha/Lorenzena prisudzujeme predikátor nejakému predmetu tak, že vo vete o nejakom predmete, na ktorý poukážeme, niečo vyslovíme ([7], 28). Jazykové úkony, v ktorých určitým predmetom prisudzujeme určité predikátory alebo ich popierame, nazývajú Kamlah/Lorenzen predikáciami ([7], 29). Súvislosť termínov nejakého systému je zabezpečená pomocou predikátorových pravidiel. V nadväznosti na Fregeho hovoria Kamlah/Lorenzen o „pravdivostných hodnotách“ pravda a nepravda. Termíny „pravdivý“ a „nepravdivý“ nazývajú Kamlah/Lorenzen „posudzovacími predikátormi“ ([7], 121). Týmto sme si ozrejmili terminológiu Kamlaha/Lorenzena, aby nám v ďalšom bolo jasné, v akom zmysle používajú jednotlivé termíny.

Pre pravdu vety formulujú Kamlah/Lorenzen tieto pravidlá pre predikátory ([7], 117):

$$\begin{array}{ll} x \in P \Rightarrow 'x \in P' \in \text{pravdivý} & x \in P \Rightarrow 'x \in P' \in \text{nepravdivý} \\ x \in P \Rightarrow 'x \in P' \in \text{pravdivý} & x \in P \Rightarrow 'x \in P' \in \text{nepravdivý}, \\ \text{pričom } \in \text{ znamená je, } \notin \text{ znamená nie je.} \end{array}$$

Tieto pravidlá pre predikátory platia však podľa Kamlaha/Lorenzena len vtedy, ak prvý člen $x \in P$ prejde do pravdivého výroku nasadením vlastného mena alebo indikátora⁴ alebo deskripcie indivíduí. No tento zápis ešte neznamená, že ak sa nejaký výrok tvrdí, tak je pravdivý. Jeho pravdivosť treba ešte podľa Kamlaha/Lorenzena verifikovať. Kamlah/Lorenzen však používajú ako pravdivostné kritérium interpersonálnu verifikáciu v tom zmysle, že len ten predikátor prisudzovaný nejakému predmetu možno pokladať za interpersonálne verifikovaný; ak by to urobil každý, kto hovorí tým istým jazykom, je odborníkom v danej veci a je rozumný ([7], 117-121). K tomuto pravdivostnému kritériu sa ešte vrátime.

Všimnime si teraz, že Kamlah/Lorenzen používajú znak „je“ v dvoch rovinách: pre predikáciu a pre výrok. Podľa Russellovej teórie typov ([12], 236 a n.; [13], 37, 41 a n.; [2], 448-467) patrí výrok „ $x \in P$ “ k typu 0 a výrok „ $x \in P$ “ „pravdivý“ k typu 1. Tým sa ukazuje, že Kamlah sám používa viacero typov, čo možno porovnať so systematickou mnohoznačnosťou a analógiou bytia ([2], 459-461). Na druhej strane však Kamlah/Lorenzen odmietajú rozličné spôsoby a stupne bytia ([7], 43, 75, 80, 145), sami ich

⁴Indikátory (napr. tam, toto, pozajtra, ty) chápú Kamlah/Lorenzen približne v tom zmysle, ako sa chápú v analytickej filozofii jazyka indexikály, teda ako termíny, ktorých referencia závisí od kontextu ich výskytu. Mimočodom, Kamlah/Lorenzen ich nedefinujú, ale operatívne uvádzajú vypočítaním príkladov ich používania.

však pri týchto pravidlách pre predikátory netematicky používajú. Analógia bytia, porovnateľná s teóriou typov a s izomorfiou (systematickou mnohoznačnosťou) ([2], 459-461), totiž predpokladá rozličné stupne a spôsoby bytia. Podľa Tarského teórie objektového jazyka a metajazyka ([15], 261-262) možno výrok „ $x \in P$ “ zaradiť do objektového jazyka a výrok „ $x \in P' \in$ pravdivý“ do metajazyka.

1.2. Interpersonálna verifikácia. Vráťme sa teraz k problému verifikácie. Ak do predikátorových pravidiel zavedieme interpersonalnú verifikáciu požadovanú Kamlahom/Lorenzenom, môžeme pravidlá pre predikátory čítať takto:

Ak je výrok „ $x \in P$ “ interpersonalne verifikovaný, tak je výrok „ $x \in P$ “ pravdivý.

Ak je výrok „ $x \in P$ “ interpersonalne verifikovaný, tak je výrok „ $x \in P$ “ nepravdivý.

Ak je výrok „ $x \in P'$ “ interpersonalne verifikovaný, tak je výrok „ $x \in P'$ “ pravdivý.

Ak je výrok „ $x \in P'$ “ interpersonalne verifikovaný, tak je výrok „ $x \in P'$ “ nepravdivý.

Čo sa však stane, ak sa výroky „ $x \in P$ “, „ $x \in P'$ “ nedajú verifikovať? Potom nemôžem určiť ich pravdivostnú hodnotu, a tak tu neplatí zákon vylúčenia tretieho (TND – tertium non datur), pretože vzniká tretia pravdivostná hodnota.

Hoci pravdivostné kritérium Kamlaha/Lorenzena je získané operatívne, teda zo skúsenosti jeho používania v niektorých prípadoch, jeho zovšeobecnenie sa nezdá byť práve najšťastnejšie. Ako vhodnejšie sa v takomto prípade ukazuje operatívne kritérium potvrditeľnosti (der Bejahbarkeit), zavedené O. Muckom ([10], 44-45), pri ktorom zostáva v platnosti aj zákon vylúčenia tretieho. Pod potvrditeľnosťou výroku chápe O. Muck istotu, že nejde o omyl, čiže pozitívnu odpoveď na určujúcu alebo rozhodujúcu otázku. Pritom potvrditeľnosť je absolútna, keď žiadna relevantná otázka nezostáva otvorená, keď teda pre každú otázku, ktorá v sebe zahŕňa zmysluplnú možnú odpoveď nezlučiteľnú s týmto výrokom, platí, že táto možná zmysluplná odpoveď nezlučiteľná s týmto výrokom nie je výstižnou odpoveďou na danú otázku. Relatívna potvrditeľnosť je taká, že ak na túto otázku, aj keď možno zostáva nejaká odpoveď otvorená, nezostáva otvorená žiadna relevantná odpoveď v určitej oblasti. Podľa toho teda možno od nejakého výroku očakávať, že ho možno právom potvrdiť aj vtedy, keď ešte nie je známy spôsob preskúšania tohto ideálu ([10], 39). To sa môže stať napr. vtedy, ak máme dva kontradiktórické výroky, o ktorých sa vie, že jeden je pravdivý a druhý nie, len sa nevie, ktorý z nich je pravdivý a ktorý nie. Pritom sa teda predpokladá aj zachovávanie zákona vylúčenia tretieho. Preto pravdivý je ten výrok, ktorý je potvrditeľný, ale opak neplatí ([10], 44-46). Toto operatívne kritérium potvrditeľnosti (Bejahbarkeit) nejakého výroku chápe O. Muck ako prehĺbenie adekvátnej teórie pravdy Tomáša Akvinského, ktorá hovorí, že pravda spočíva v adekvácii veci a rozumu (veritas est adaequatio rei et intellectus) ([10], 35-39). O. Muck hovorí v pravdivostnom kritériu o potvrditeľnosti, nie o interpersonalnej verifikácii, preto jeho kritérium umožňuje zachovať zákon vylúčenia tretieho.

Ani určenie interpersonálnej verifikácie Kamlahom/Lorenzenom nie je dostatočne presné. Kamlah/Lorenzen zavádzajú predikátor „pravdivý“ na príklade empirického výroku „Werner je odcestovaný“. Či predikátor „pravdivý“ pripadá alebo nepripadá výroku „Werner je odcestovaný“, závisí od toho, či predikátor „odcestovaný“ pripadá alebo nepripadá danému predmetu. Toto rozhodneme určitým preskúšaním ([7], 118-119). Oprávnenie vykonať preskúšanie má každý rozumný odborník. Rozumný je podľa Kamlaha/Lorenzena ten, kto je otvorený svojmu partnerovi v dialógu a kto sa nedá pohnúť k úsudkom len na základe emócií, tradícií alebo zvykov. Odborník je podľa nich každý vzdelanec vo svojom vedeckom odbore. Preskúšanie znamená, že sa o výroku môže každý presvedčiť a potom s ním musí súhlasiť. Tento typ preskúšania nazývajú Kamlah/Lorenzen interpersonálnou verifikáciou ([7], 119-121). Metodicky sa môžeme ešte raz spätne pozrieť spolu s Kamlahom/Lorenzenom na zavedenie interpersonálnej verifikácie: Kamlah/Lorenzen skúmajú najprv použitie predikátorov „pravdivý“, „nepravdivý“ v prirodzenom jazyku, a to explicitnou rekonštrukciou. Potom však čistú rekonštrukciu prekračujú, pretože kladú požiadavky verifikácie ([7], 123). Týmto zaviedli Kamlah/Lorenzen predikátory „pravdivý“, „nepravdivý“ operatívne, teda na základe ich používania v prirodzenom jazyku, a kriticky postulovaním kritéria verifikácie dosahujú ich spresnenie vo vedeckom jazyku. Termíny „pravdivý“, „nepravdivý“ teda neboli Kamlahom/Lorenzenom definované, ale zavedené vysvetlením procesu interpersonálnej verifikácie ([7], 124). Keď sa niečo nedá interpersonálne verifikovať, tak to podľa Kamlaha/Lorenzena možno prijať iba s vierou, prípadne s nádejou na neskoršie verifikovanie ([7], 126-127). Keďže podľa nich práve takto postupuje kresťanská teológia, pretože kritické preskúšanie je tu podľa nich možné len vo večnom živote, považujú kritické preskúšanie výrokov teológie za vylúčené ([7], 127). Takto Kamlah/Lorenzen vylučujú teológiu zo zväzku vedeckých disciplín, pretože podľa ich pravdivostného kritéria interpersonálnej verifikácie nespĺňajú výroky teológie nároky na vedecký jazyk. Takéto chápanie pravdivostného kritéria si nevšíma zásadný rozdiel medzi teológiou a inými vedami. Hoci si Kamlah/Lorenzen všimajú rozdiel medzi empirickými a neempirickými vedami, ktoré sú dané výrokmí v nich používanými, a pre neempirické výroky (napr. v matematike a v logike) navrhujú racionálne zdôvodnenie ([7], 128), „zabudli“ takéto riešenie aplikovať aj na teológiu. Jedno z možných riešení je akceptovať vedeckosť teológie, ako to robí J. M. Bocheňski, ktorý pripúšťa aj nadprirodzenú verifikáciu, a to tak, že aj táto je vlastne interpersonálna: verifikácia skrz nadprirodzené osoby (Boh) ([1], 87-96). Ešte lepším riešením sa zdá byť širšie chápanie verifikácie, ktoré zahŕňa aj možnosť verifikácie pomocou racionálneho jadra svetonázorových výrokov. A práve takémuto chápaniu verifikácie vyhovuje operatívne kritérium potvrditeľnosti výrokov formulované O. Muckom., ktoré je všeobecnejšie ako pravdivostné kritérium interpersonálnej verifikácie Kamlaha/Lorenzena. Kritérium interpersonálnej verifikácie zaviedli totiž Kamlah/Lorenzen na príklade elementárnych empirických výrokov a potom ho neoprávnene rozšírili na všetky možné výroky. Určitú nezrovnalosť v tom pripúšťajú aj oni sami, keď pre neempirické výroky pripúšťajú racionálne zdôvodnenie. V čom má ale toto zdôvodnenie spočívať, to už nechávajú otvorené a nedoriešené. Takisto nedoriešené zostáva aj presnejšie stanovenie toho, kto môže túto interpersonálnu verifikáciu previesť, teda kto je rozumným odborníkom a príslušníkom toho istého jazyko-

vého spoločenstva. Naproti tomu operatívne kritérium potvrditeľnosti výrokov nie je ohrozené na niektoré druhy výrokov alebo na špecialistov, ktorí ich môžu klásť, ale požaduje, aby žiadna relevantná otázka nezostala otvorená. O. Muck precízne formuluje podmienky použitia svojho kritéria, teda podmienok, za ktorých je výrok absolútne potvrditeľný: „Výrok A je potvrditeľný° vtedy a len vtedy, ak °je výrok A pravdivý a vie sa to, že výrok A je pravdivý°“ ([10], 45). Pomocou operatívneho kritéria potvrditeľnosti výrokov to O. Muck formuluje nasledovne: „Výrok A nenecháva žiadne otvorené otázky° vtedy a len vtedy, ak °je výrok A pravdivý a vie sa, že výrok A je pravdivý°“ ([10], 45-46).

Aj pravdivostné kritérium J. de Vriesa sa odlišuje od interpersonálnej verifikácie Kamlaha/Lorenzena. J. de Vries chápe ako pravdu výroku zhodu výroku s vecným stavom ([16], 21); zastáva teda klasickú adekvatnú teóriu. Pod vecným stavom rozumie „predmet úsudku, nezávislý od úsudku, ktorý úsudok mieni, °na ktorý sa zameriava° (intendiert)“ ([16], 72, pozn. 2). Pravda výroku sa podľa neho spozná tak, že sa jeho obsah porovná so samou skutočnosťou ([16], 21). Podľa de Vriesa sú pre nás pravdivé a bezpodmienečne evidentné len naše vlastné úsudky vedomia, reálne stavy alebo zážitky seba samých, iní ich však nemôžu spoluprežívať a teda ani pokladať za bezpodmienečne isté ([16], 21-26.35). Iné vecné stavy ako zážitky vlastného vedomia majú podľa de Vriesa teda len hypotetickú istotu, ktorá predstavuje pevný súhlas založený na evidencii ([16], 91). Základom tejto hypotetickej istoty je konvergencia mnohých dôvodov, ktoré jednotlivo dávajú len určitú pravdepodobnosť, ktoré ale v kontexte mnohých náznakov poukazujúcich jedným smerom prakticky vylučujú pochybnosť ([16], 84-101). Z toho vidno, že de Vries určuje pravdu a istotu ináč ako Kamlah/Lorenzen. Čo je podľa de Vriesa (a teda aj v adekvatnej teórii) pravdivé, to je podľa Kamlaha/Lorenzena pravdivostne ešte nerozhodnuté, a čo je podľa de Vriesa hypoteticky isté, to je podľa Kamlaha/Lorenzena pravdivé.

Schematicky to možno znázorniť takto:

de Vries

Kamlah/Lorenzen

$A \in \text{pravdivé} \Leftrightarrow \text{VS} \vee A \text{ skutočné}$

nerozhodnuteľné

$A \in \text{hypoteticky isté} \Leftrightarrow A \in \text{pravdivé} \wedge A$

pravdivé

ε konvergenciou verifikované

pričom ε znamená je, $\wedge$ konjunkciu, $\vee$ disjunkciu, $\Leftrightarrow$ ekvivalenciu, VS znamená vecný stav.

1.3. Vecné stavy ako abstraktory. Pre hlbšiu analýzu operatívneho prístupu k pravde u Kamlaha/Lorenzena sledujme ešte pozorne ich určenie vecného stavu. Podľa Kamlaha/Lorenzena medzi obsahom nejakého výroku a jeho významom nie je žiadny rozdiel ([7], 129-131). Jazykovo rozdielne, ale obsahovo rovnaké výroky „predstavujú totiž rovnaký vecný stav“ ([7], 132). Vecný stav je preto podľa Kamlaha/Lorenzena abstraktný predmet, napr. číslo alebo nejaký pojem, teda nejaký „abstraktor“ ([7], 132). Abstraktory sú slová, ktoré získame abstrakciou, teda určitým konaním. Ak pri tejto ab-

strakcii odhliadneme od hlasovej podoby nejakého termínu a všimame si len jeho normatívne použitie (aj vtedy, ak bol termín určený pomocou príkladu a pravidiel pre predikátory), potom hovoríme o pojme – vtedy totiž abstrahujeme od akejkolvek hlasovej podoby termínu. Pojem podľa Kamlaha/Lorenzena nie je „myšlienkovým útvarom“, ktorý by predchádzal jeho ohlásenie v slove, ale najprv je len termínom ([7], 86). Pomocou abstrakcie netvoríme predmet, ktorý by stál nezávisle vedľa termínu, ale abstrakciu vykonávame tak, že o nejakom termíne tvoríme výroky, ktoré sú z hľadiska synonymity invariantné ([7], 86-87), čiže ho používame v rozličných výrokoch v tom istom význame. Kamlah/Lorenzen pomocou abstrakcie explicitne dohodli niektoré abstraktory, ako napr. „pojem“, „trieda“, „vecný stav“, „skutočnosť“ ([7], 101). Abstraktor je podľa Kamlaha/Lorenzena termín, ale nie predikát, ktorý môžeme prisúdiť predmetom, je iba znakom, ktorý ukazuje, že výrok sa má chápať určitým spôsobom ([7], 101). Takéto chápanie abstrakcie sa odlišuje od aristotelovského ponímania abstrakcie, ktoré v rôznej miere odhliada od jednotlivých rovín skutočnosti.

Podľa Kamlaha/Lorenzena každý výrok sprítomňuje nejaký vecný stav. Termín „vecný stav“ zaviedli Kamlah/Lorenzen operatívne, a to pri porovnaní rozličných textov, pri zisťovaní, či sa zhodujú obsahovo alebo vecne ([7], 132). Kamlah/Lorenzen potom určujú aj kritérium toho, kedy rozličné výroky predstavujú rovnaký vecný stav: „Výroky s rozličným poradím slov predstavujú ten istý vecný stav presne vtedy, keď sú navzájom odvoditeľné pri zachovaní systému pravidiel jazyka, v ktorom sú formulované. K tomuto systému pravidiel patria vždy pravidlá formálnej logiky, ku ktorým ale pristupujú: predikátorové pravidlá, pravidlá používania predikátorov pomocou exemplárneho zavedenia, syntaktické pravidlá atď.“ ([7], 135-136). K tomu možno poznamenať, že Quine popiera, že by rozličné výroky mohli predstavovať ten istý vecný stav, pretože podľa neho intenzie (významy i vecné stavy) sa nedajú rovnako spätne previesť na extenzie (triedy). Preto je podľa Quina existencia vecných stavov neodôvodnená. Prekladové schémy prekladu z jedného jazyka do druhého sú podľa neho neodôvodnené, pretože výrazy jedného jazyka nemajú izolovaný význam, ale sú ovplyvnené celým jazykom. Preto dva výrazy dvoch rozličných jazykov nemôžu mať podľa Quina rovnaký význam ([11], 59-137). V tomto sa prejavuje Quinov holizmus, podľa ktorého vety nejakého jazyka tvoria systém, ktorý ako celok ovplyvňuje význam jednotlivých jazykových výrazov. Ku Quinovým názorom možno povedať, že vecné stavy síce nie sú entity nezávislé od jazyka, ale vo vzťahu k jazyku sú konštruovateľné ako extenzie určitých predmetov ([3], 108-123). Ak Kamlah/Lorenzen chápu jazyk ako konanie, tak jazykové konania možno charakterizovať ako vecné stavy určené pomocou ľudskej aktivity.

1.4. Skutočnosť ako skutočné vecné stavy. Skutočnosť (Tatsache) definujú Kamlah/Lorenzen pomocou vecného stavu: „Každý výrok predstavuje nejaký vecný stav, naproti tomu len pravdivý výrok predstavuje skutočnosť (Tatsache).“ ([7], 136). Podľa Kamlaha/Lorenzena sa tradične hovorí, že fakty nezávisia od jazyka, že pravdivé výroky súhlasia s faktami. V skutočnosti však fakty nie sú podľa Kamlaha/Lorenzena nezávislé od ľudskej reči vôbec, ale iba od určitých výrokov práve preto, lebo ich možno predstaviť rozličnými výrokmí, podobne ako ľubovoľné vecné stavy. Pravdivé výroky predstavujú

potom podľa Kamlaha/Lorenzena „skutočné vecné stavy“. Nepravdivé výroky predstavujú „fingované“ vecné stavy ([7], 136-138).

Schematicky to možno znázorniť nasledovne:

'a $\in$ P' $\in$ pravdivý

↓ predstavujú vecný stav

vecný stav, 'a $\in$ P' $\in$ skutočný

'b $\in$ Q' $\in$ pravdivý

jednu z týchto viet a, b možno chápať ako reprezentanta tohto vecného stavu

'a $\in$ P' pravdivý

vecný stav, 'a $\in$ P' $\in$ fingovaný

Kamlah/Lorenzen zaviedli termín „skutočný“ pomocou termínu „pravdivý“, nie naopak. Výroky podľa nich sprítomňujú vecné stavy. Sprítomňovať si ale môžeme podľa nich nielen skutočné vecné stavy, ale všetky možné vecné stavy. Výroky o fingovaných predmetoch nie sú podľa nich nezmyselné, sú iba pokusom rozhodnúť o ich pravde alebo nepravde. Vedecky sú však nepoužiteľné ([7], 138-143). Aj týmto Kamlah/Lorenzen predpokladajú neplatnosť zákona o vylúčení tretieho.

V prirodzenom jazyku nemožno podľa Kamlaha/Lorenzena namietat' proti tomu, ak hovoríme, že výrok je pravdivý, nakoľko tento výrok zodpovedá skutočnosti, čo vyjadruje aj tradičná definícia pravdy ako „adaequatio rei et intellectus“. Pre vedecký jazyk, ktorý chcú Kamlah/Lorenzen kriticky vybudovať, to však neznamená definíciu, ale požiadavku, ktorú môže podľa nich splniť preskúšanie pomocou interpersonálnej verifikácie alebo výroky s rovnakým vecným stavom ([7], 143-144). Táto požiadavka Kamlaha/Lorenzena sa zdá byť na prvý pohľad spresnením adekvátnej teórie pravdy. Pri jej podrobnejšej analýze, ako sme videli, sa však ukazuje, že Kamlah/Lorenzen ignorujú skutočnosť, že o pravdivosti výroku možno hovoriť aj vtedy, keď ešte nie je verifikovaná, ako to ukazujú O. Muck ([10], 41-45) a J. de Vries ([16], 21-101).

1.5. Teória pravdy Kamlaha/Lorenzena a iné teórie pravdy. Teóriu pravdy Kamlaha/Lorenzena možno považovať za konsenzovú teóriu pravdy ([14], 61). V konsenzovej teórii je pravdivý výrok, ktorý uznajú všetci rozumní partneri, o čom vyslovia konsenzus ([9], 109). Túto teóriu pravdy možno porovnať s inými teóriami pravdy a pozitívnu interpretáciou⁵ možno z jej metodického postupu niečo prebrať, najmä operatívne zavedenie pravdivostného kritéria. Tak sa aj O. Muck pri určovaní svojho operatívneho kritéria potvrditeľnosti nechal inšpirovať metódami J. Maréchala, B. J. F. Lonergana a aj W. Kamlaha ([10], 50-51). Takto možno prehlibnúť aj adekvátnu teóriu, ktorá sa ináč nazýva aj korešpondenčnou teóriou, pomocou operatívneho spôsobu získania pravdivost-

⁵Pozitívna interpretácia si všima dôvody pre rozlišovanie teórií jednotlivých filozofov a snaží sa z nich zohľadniť a použiť pre svoje myslenie to, čo je na nich oprávnené.

ného kritéria oslobodiť ju od niektorých zaťažujúcich nekritických modelov (napr. teória odrazu) a kriticky ju ďalej rozvíjať ([10], 36, 48). Pri porovnaní s pragmatickou teóriou, podľa ktorej je pravdivé to, čo je užitočné ([9], 109), možno vidieť, že operatívne kritérium interpersonálnej verifikácie Kamlaha/Lorenzena má menšiu súvislosť s praktickým životom, lebo ako vhodný partner na verifikáciu je v nej stanovený len rozumný odborník, príslušník toho istého jazykového spoločenstva, čo sa v praktickom každodennom živote nedá vždy dosiahnuť. Praktickú funkciu pre život lepšie spĺňa operatívne kritérium potvrditeľnosti O. Mucka, pretože v ňom sa chápe poznávacia činnosť ako informácia pre konanie, informácia, ktorá má vylúčiť omyl (absolútne alebo relatívne). Pri porovnaní s koherenčnou teóriou, podľa ktorej pravda výroku spočíva v tom, že sa dá bez protirečenia uviesť do súvislosti s ostatnými výroky nejakého systému, možno u Kamlaha/Lorenzena vidieť takýto systém v systéme jazykových pravidiel. No systém jazykových pravidiel predstavuje len čiastku našich vedomostí, preto nestačí pokladať nejaký výrok za pravdivý, ak je v súlade s týmito pravidlami. Ak chceme dosiahnuť absolútnu potvrditeľnosť nejakého výroku, musíme vziať do úvahy aj výroky vyjadrujúce všetky naše vedomosti, o čom lepšie rozhoduje práve operatívne kritérium potvrditeľnosti O. Mucka ([10], 48-49).

1.6. Konania a ideálne normy. Pomocou abstrakcie „konaní“ vznikajú podľa Kamlaha/Lorenzena „schémy konania“ ([7], 100). Aktualizovanie schémy konaní predstavuje „normované produkovanie“. Pri normovanom produkovaní geometrických útvarov zostávajú aktuálne nákresy alebo formy vždy viac alebo menej za ich „ideálnou“ schémou produkcie. Takýmito vzormi sú podľa Kamlaha/Lorenzena Platónove idey. „Eidos“ (formu) získame tak, že pri konaniach alebo pri veciach, s ktorými sa stretávame, abstrahujeme od aktuálnej rozdielnosti a ich schému máme pred očami ako „ideálnu normu“ ([7], 176). Medzi takéto idey patrí podľa Kamlaha/Lorenzena aj súcno v aristotelovskom zmysle: „Môžeme hovoriť o jednotlivých včelách a ich náhodných individuálnych vlastnostiach, od týchto vlastností môžeme ale aj odhliadnuť a hovoriť o °včele ako takej° (toto slovíčko používa potom aj ARISTOTELES vo svojej formulí °súcno ako súcno°.“ ([7], 177). Ku kritike chápania pojmu „súcna“ u Kamlaha/Lorenzena sa hneď vrátime, teraz si všimnime ich pojem ideálnej normy.

Takúto ideálnu normu pre poznanie predstavuje práve operatívne kritérium potvrditeľnosti O. Mucka. Ideál pravdivého poznania sa dá vyjadriť takto: „Ak je nejaký výrok pravdivý, tak je omyl vylúčený.“ ([10], 38). Ako ideálna norma platí teda absolútna potvrditeľnosť nejakého výroku. Ale len zriedka možno dokázať, že pre nejaký výrok nie je už otvorená žiadna otázka. Preto hovorí Muck aj o relatívne potvrditeľnom výroku, čím chce naznačiť, v akej oblasti platí potom tento výrok. Pretože Kamlah/Lorenzen ohraničujú interpersonálnu verifikáciu na rozumných odborníkov a z jedného jazykového spoločenstva, ohraničujú tým oblasť relevantných otázok, ale značne vágne, pretože je pomerne problematické zistiť, kto je rozumným odborníkom a z jedného jazykového spoločenstva. Operatívne kritérium potvrditeľnosti je preto formulované všeobecnejšie a stavia aj ideál absolútne potvrditeľných výrokov, čo kritérium interpersonálnej verifikácie Kamlaha/Lorenzena nemôže určiť ([10], 39-44).

2. Gethmannova kritika *Logickej propedeutiky* Kamlaha /Lorenzena.

2.1. Chápanie bytia a transcendentálií u Kamlaha/Lorenzena a u Heideggera. Podľa autorov Kamlaha/Lorenzena *Logická propedeutika* ako taká nechce obsahovať empirické vety, ale chce byť apriórnu, neempirickou vedou ([7], 7). Takouto chce byť aspoň vo svojich všeobecných, zhrňujúcich výrokoch. Neskúma štruktúry sveta existujúceho osebe a oproti tomu postavené výroky o ňom, pretože členenie sveta sa deje v jazyku ([7], 49-69; [4], 555). Odmietnutie ontológie Kamlahom/Lorenzenom sa zameriava podľa Gethmanna predovšetkým na otázku bytia a na náuku o transcendentáliách, čo je čiastočne implicitnou a čiastočne explicitnou kritikou Heideggera ([4], 557-558; [7], 12, 24, 43, 96, 108, 128, 146, 149, 188 a n.). Podľa Gethmanna ale Kamlah/Lorenzen svojou kritikou nezasahujú Heideggerov pojem bytia ([4], 559). Podľa Kamlaha ([8], 271 a n.) má otázka o súcne náboženský pôvod: „Bez náboženského pôvodu je pýtanie sa na *ον* podľa Kamlaha nezmyselné, pretože ‚výroky o predmete ako predmete‘ v žiadnom prípade nie sú viac ako tautológie ([7], 43), pretože sú to vždy už per definitionem predmety, o ktorých sa predikuje ‚predmet‘“ ([4], 558-559). Kamlah/Lorenzen interpretujú súcno v ontickom zmysle, teda ináč ako Heidegger alebo Tomáš Akvinský, ktorí ho chápu v ontologickom zmysle. Dôvodom je rozličné chápanie spojky „ako“ vo výraze „súcno ako súcno“⁶: Pri ontickom chápaní súcna sú námietky Kamlaha/Lorenzena proti stupňom bytia oprávnené ([7], 75, 80, 145); [4], 561), ale potom sa otvára otázka o oprávnenosti ontického chápania bytia. Naproti tomu Heidegger nechápe bytie ako aposteriórne supersúcno, ale ako podmienku možnosti predikácie, teda v transcendentálnom zmysle, čo vlastne hovorí proti tomu, aby Kamlah/Lorenzen nazývali súcno ako súcno nič nehovoriacou tautológiou ([7], 43; [4], 562). Podobné argumenty sa týkajú aj náuky o transcendentáliách. Transcendentáliá (*unum*, *verum*, *bonum*) vznikajú podľa Kamlaha podľa pseudopredikátorových pravidiel, pretože sa súcno používa ako predikát ([8], 286). Ak sa však aj transcendentáliá podobne ako pojem súcna vykladajú transcendentálno-operatívne ako aprioristický horizont, v ktorom sa duch a jeho základné činnosti – poznávanie a chcenie – stále pohybujú, potom výroky typu „*Omne ens inquantum est ens est verum*“ nepredstavujú tautologické predikátorové pravidlá, ale chápu súcno ako poznateľné ľudským duchom, čiže poznateľné ako možný predmet predikácie ([4], 563; [7], 29, 38, 42).

3. Záverečné posúdenie operatívneho prístupu Kamlaha/Lorenzena. Odmietnutie ontológie Kamlahom/Lorenzenom, ako aj chápania súcna ako súcna a stupňov bytia ([7], 43, 75, 80, 145) je dôsledkom ich ontického chápania súcna, ktoré identifikujú so skutočnosťou ([7], 45). Na základe ich ontického chápania súcna sa dá vysvetliť aj ich chápanie pravdy a skutočnosti, odlišné od ich chápania v adekvátnej teórii, ktorá vychádza z ontologického chápania súcna.

⁶Súcno v ontologickom (existenciálno-hermeneutickom) zmysle sa chápe ako horizont, z ktorého vyplýva vykladacie chápanie ako existenciál uskutočňovania tu-bytia (*des Daseinsvollzuges*). Súcno v ontickom (apofantickom) zmysle sa dá chápať ako všeobecná vlastnosť súcna, ako holé vyskytnutie sa (*das bloße Vorhandensein*) ([6], 158; [4], 559-560).

Hoci Kamlah/Lorenzen odmietajú stupne bytia, sami ich (jazyk, udalosti, veci) predsa netematicky používajú: „Uskutočnenie nejakej udalosti máme tak málo v moci ako výskyt určitých vecí v prírode.“ ([7], 137). Väčšinou sa však zaoberajú len kritickou analýzou jazyka a tak uvádzajú aj termíny „pravdivý“, „nepravdivý“, „vecný stav“, „skutočnosť“, „skutočný vecný stav“.

Kamlah s Lorenzenom postulujú aj niektoré apriórne vety, ale nepýtajú sa na podmienky ich možnosti, napr.: „Každý výrok predstavuje nejaký vecný stav, ale len pravdivé výroky predstavujú skutočnosť.“ ([7], 136). Kamlah/Lorenzen sa nepýtajú na podmienky možnosti vyslovenia nejakého výroku, jazyka, vetrnej pravdy⁷, skutočnosti, interpersonálnej verifikácie. Tieto podmienky oni implicitne predpokladajú, ale ich tematicky neexplikujú. Preto zostávajú tieto relatívne otázky otvorené. Pri odpovedi na tieto otázky sa ukazuje, že tieto podmienky umožňuje obsiahlejší horizont, ktorý môžeme s Heideggerom nazvať horizontom bytia; ten nám umožňuje všimnúť si ohraničenia jednotlivých oblastí súcien a ich vzájomné vzťahy.

Z toho vyplýva aj iné chápanie súcna odlišné od chápania Kamlaha/Lorenzena, ktorí súcno identifikujú so skutočnosťou ([7], 45). Kamlah/Lorenzen hovoria o skutočnosti vecného stavu, nie o skutočnosti vecí a udalostí ([7], 138). Transcendentálno-operatívnu analýzou, ktorú sme použili aj my pri pýtaní sa na možnosti niektorých jazykových aktov, sa však odhaľuje ontologické chápanie súcna, ktoré potom ukazuje kritiku súcna, transcendentálií a ontológie Kamlaha/Lorenzena ako neoprávnenú a ich pravdivostné kritérium interpersonálnej verifikácie ako vhodné len pre určitú oblasť otázok.

Na druhej strane pozitívnou interpretáciou *Logikej propedeutiky* Kamlaha/Lorenzena možno operatívnym zavedením pravdivostného kritéria potvrditeľnosti prehĺbiť adekvatnú teóriu a vyjadriť ju v jazyku súčasnej filozofie, ako to ukázal O. Muck. [10]: Pritom O. Muck zároveň ukázal, že operatívne a intencionálne ponímanie potvrditeľnosti⁸ sú ekvivalentné ([10], 44-48).

LITERATÚRA

- [1] BOCHENSKI, J. M.: Logik der Religion. Paderborn, München, Wien, Zürich 1981².
- [2] BOCHENSKI, J. M.: Formale Logik. Freiburg/München 1978⁴.
- [3] ESSLER, W. K.: W. Van Orman Quine: Empirismus auf pragmatischer Grundlage. In: Speck, J.: Grundprobleme der großen Philosophen. Philosophie der Gegenwart III. Göttingen 1984², s. 83-126.

⁷Vetná pravda je ako logická pravda podmienená ontologickou pravdou: „Pravda v pôvodnom zmysle slova je otvorenosť ..., zdôvodňujúca jazykový prejav, až z ktorej pravdivostné fenomény, ako vetná pravda, pravda umenia, adekvácia, existenciu nosiaca pravda atď. môžu byť interpretované.“ ([5], 364). Ontologická pravda predstavuje vlastne transcendentálne určenie všetkých súcien, podľa ktorého každé súcno, nakoľko je súcnom, je poznateľné ľudským duchom. Logická pravda tvrdí jestvovanie vecného stavu, ktorý sa tvrdí v súde.

⁸Operatívne ponímanie potvrditeľnosti zaviedol O. Muck v náväznosti na niektoré myšlienky Kamlaha/Lorenzena. Intencionálne ponímanie potvrditeľnosti sa dá chápať ako spĺňanie nejakej intencie čiže tvrdiaceho výroku ([10], 46; [9], 114-125).

- [4] GETHMANN, C. F.: Die Möglichkeit der Seinsfrage in einer operativen Sprachtheorie. In: Zeitschrift für katholische Theologie 91 (1969), s. 554-566.
- [5] GETHMANN, C. F.: Logische Propädeutik als Fundamentalphilosophie? In: Kant-Studien 60 (1969), s. 352-368.
- [6] HEIDEGGER, M.: Sein und Zeit. Tübingen 1986¹⁶.
- [7] KAMLAH, W., LORENZEN, P.: Logische Propädeutik. Vorschule des vernünftigen Redens. Mannheim, Zürich, Wien 1973⁸.
- [8] KAMLAH, W.: Aristoteles' Wissenschaft vom Seienden als Seienden und die gegenwärtige Ontologie. In: Archiv für Geschichte der Philosophie 49 (1967), s. 269-297.
- [9] KELLER, A.: Allgemeine Erkenntnistheorie. Stuttgart, Berlin, Köln 1990².
- [10] MUCK, O.: Wahrheit und Verifikation. In: Kohlenberger, L. (zost.): Festschrift für Leo Gabriel. Wien 1976, s. 35-51.
- [11] QUINE, W. V. O.: Wort und Gegenstand. Stuttgart 1980.
- [12] RUSSELL, B.: Mathematical Logic as Based on the Theory of Types. In: The American Journal of Mathematics 30 (1908), s. 222-262.
- [13] RUSSELL, B., WHITEHEAD, A. N.: Principia mathematica I. Cambridge 1910.
- [14] STRASSER, S.: Zur Konsensustheorie der Wahrheit. Eine kritische Studie im Zusammenhang mit Kamlahs und Lorenzens „Logische Propädeutik“. In: Kohlenberger, L. (zost.): Festschrift für Leo Gabriel. Wien 1976, s. 53-64.
- [15] TARSKI, A.: Einführung in die mathematische Logik. Göttingen 1977³.
- [16] de VRIES, J.: Grundfragen der Erkenntnis. München 1980.

PhDr. Peter Volek
 CMBF UK Bratislava
 Teologický inštitút
 976 32 Baďín
 SR